

Головань Т.П.

Институт литературы имени Т.Г. Шевченко
Национальной академии наук Украины

АРХИТЕКТОНІКА ПОЕМ ВАДИМА ЛЕСИЧА

Аннотация

В статье проанализирована архитектура поэм Вадима Лесича «Накануне», «Поэма о времени». Термин «архитектоника» употреблен в значении содержательной структуры как противоположной структуре формальной. Сделан вывод, что архитектура лиро-эпических произведений писателя представляет собой противопоставление двух ценностных полюсов и зачастую воплощается в сюжете-архетипе о блудном сыне. Также уделено внимание своеобразию композиции обеих поэм.

Ключевые слова: эсхатологическая поэма, архитектура, сюжет, композиция.

Holovan' T.P.

Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine

THE ARCHITECTONICS OF WADYM LESYTCH'S POEMS

Summary

The article analyzes the architectonics of Wadym Lesytch's poems «On the Eve», «Poem about Time». The term «architectonics» is used in the sense of literary work's semantic structure as opposed to the formal one. It is concluded that the architectonics of Wadym Lesytch's poems is an contrasting of two poles of values and is expressed by the archetypal plot of Prodigal Son. Attention is given to the composition of both poems.

Keywords: eschatological poem, architectonics, plot, composition.

УДК 811.161.2'282.2

ДІАЛЕКТНІ ЯВИЩА ІМЕННОЇ СЛОВОЗМІНИ В УКРАЇНСЬКИХ ПІДЛЯСЬКИХ ГОВІРКАХ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАПИСІВ МІСЦЕВОГО ФОЛЬКЛОРУ)

Грицевич Ю.В.

Институт філології та журналістики
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті проаналізовано характерні особливості іменної словозміни українських підляських говірок, зафіксовані в записах місцевого фольклору. Прокоментовано специфіку формотворення іменників, прикметників та займенників. З'ясовано, що діалектні особливості іменної словозміни в проаналізованих уснопоетичних текстах визначені явищем граматичної аналогії та характерними для підляських говірок фонетичними процесами. Встановлено, що уснопоетичні тексти – надійне та важливе джерело інформації про особливості місцевих говірок. Прокоментовані явища морфологічного рівня засвідчують, що підляські говірки варто кваліфікувати як північноукраїнські.

Ключові слова: підляські говірки, словозміна, відмінок, іменник, прикметник, займенник, флексія, аналогія.

Постановка проблеми. Українські підляські говірки, які функціонують у північно-східній частині Республіки Польща, мають тривалу історію вивчення. Із середини ХІХ ст. з'являються перші дослідження підляського мовного ареалу та збірники з текстами фольклору цього регіону. Українські науковці вже давно зробили висновок про належність говірок Підляшшя до північноукраїнського мовного масиву, проте з цим погоджуються далеко не всі польські й особливо білоруські лінгвісти, кваліфікуючи говірки між Західним Бугом і Нарвою як білоруські. При цьому мовознавці беруть до уваги не власне мовні особливості, а екстралінгвістичні чинники.

Надійним джерелом фактичного матеріалу для аналізу особливостей іменної словозміни українських говірок Підляшшя слугують записи місцевого фольклору, в яких упорядкованими уснопоетичних

текстів збережено особливості мовлення діалектоносців. У пропонованому дослідженні опрацьовано підляські уснопоетичні тексти (записи І. Ігнатюка, Є. Рижик, В. Петручука, Л. Лабович, Л. Филімонюк), розміщені в часописі «Над Бугом і Нарвою»¹, зніційованому 1991 року Союзом українців Підляшшя, а також матеріал монографії Н. В. Кравчук «На Підляшші – пісні наші» [2], де для теоретичних узагальнень використані збірники пісенного фольклору Підляшшя, впорядковані Л. Лукашенко, Є. Рижик, Г. Похилевич, О. Савчук, І. Кметь та ін.

Виклад основного матеріалу. Найбільше відмінностей від літературної мови спостережено у формах іменників. Специфіку в реалізації категорії роду маніфестує іменник *тополя*, який у літературній мові належить до жіночого роду, а в уснопоетичному тексті засвідчений у формі чоловічого, пор.: «Видно в полю два тополі, а третяя вишня» [2, с. 181]. Переосмислення роду субстантива простежено також у формі *попід стельом* [2, с. 160],

¹ У покликаннях на це видання вказуємо лише номер журналу і сторінку, де виявлено описуване явище.

пор.: «*Не літай, мотелю, понід білим стельом*» [2, с. 160], пор. літ. стеля.

У називному відмінку однини іменник I відміни м'якої групи зафіксовано у формі з наголошеною дифтонгічною флексією *-ie*, яка маніфестує підвищення і звуження артикуляції [a] до [ie] після м'якого консонанта: *земліє* [№ 2(42), с. 36], пор.: «*Рада б я встати, порідок дати не могу подвести-ся – сирая землієдвери закрила, оконце заслонила*» [№ 2(42), с. 36].

Субстантиви історично I відміни м'якої групи в називному відмінку однини засвідчують ствердіння м'яких свистячого [ц'] та сонорного вібранта [p']: *криница, удовица* [2, с. 176], *зора* [№ 6(76), с. 18], пор.: «*Темну нуочку роз'ясніла у небі, небі зора. В Віфлєємі породіла Марія сина*» [№ 6(76), с. 18].

Іменники жіночого роду з основою на задньоязиковий та фарингальний приголосні в родовому відмінку однини мають флексію *-i*, яка засвідчує вторинну палаталізацію консонантів у групах *гы, *кы, *хы: *сиротонькі* [№ 1(5), с. 20], *паскі* [№ 3(25), с. 18], *одвагі* [№ 4-5(26-27), с. 45], *із водечкі* [№ 2(42), с. 32], *свахі* [№ 3(43), с. 32], *до свекрухі* [№ 1-2(47-48), с. 24], *доленькі, до куоскі, матюнкі* [№ 7(89), с. 29], *до дорогі, до бабкі* [№ 3 (121), с. 24], пор.: «*Вже паскі вкусила то вже й розговілась, а чого лінтяйко, ще чого розсіелась?*» [№ 3(25), с. 18], «*Не хватає мні одвагі для тебе признатися, що хочу з тобою часто, часто цюловатися*» [№ 4-5(26-27), с. 45].

Флексія *-и* в іменнику I відміни м'якої групи у формі родового відмінка однини ілюструє грама-тичну аналогію за зразком форм твердої групи або ствердіння вібранта: *із вечери* [№ 3(127), с. 28], пор.: «*Велікі четвер увечери, ішов сам Господь із вечери*» [№ 3(127), с. 28]. У випадку *із гори* [№ 3(127), с. 28] маємо аналогію зворотного характеру – вирівнювання за зразком м'якої групи, пор.: «*Із гори писку насипано, із гори писку насипано, із кльону лістку-ов нападало*» [№ 3(127), с. 28].

У давальному-місцевому відмінках однини в субстантивах I відміни велику частотність має ненаголошена флексія *-и*, що у формах твердої групи походить з давнього *ě, а в м'якому різновиді може бути зумовлена аналогією: *при долини* [2, с. 176], *у комори, на гулиці, в пуци* [№ 1(5), с. 20], *в хати* [№ 4(44), с. 37], *по гусочці, родинонці* [№ 5-6(45-46), с. 30], *на дорози, по калюжи* [№ 3(49), с. 37], *в шуби* [№ 6(88), с. 20], *на кухні* [№ 5-6(45-46), с. 26], *дочки* [№ 2(42), с. 32], пор.: «*На дорози калюжа, моя мати недужа, як музику почує, по калюжи танцює*» [№ 3(49), с. 37]. Під наголосом у цій відмінковій позиції зауважено дифтонгічне закінчення *-ie*, що також відповідає давньому *ě: *в стороніє* [№ 5(123), с. 21], пор.: «*Коноплі мокнут, коноплі мокнут – йдут люде витягати, а я молода в чужой стороніє, вік мушу горовати*» [№ 5(123), с. 21].

Оформлення орудного відмінка однини іменників I відміни м'якої та мішаної груп у підляських говірках ілюструє результати аналогічного впливу з боку твердого різновиду: *тополью* [2, с. 183], *із зорою, пшеницьою* [№ 5-6(45-46), с. 30], пор.: «*Послала мати сина у солдати, а невістоньку льоночок рвати. Ой рви же, рви же, то й не йди додому, як ни вирвеш всього, станься тополью*» [2, с. 183]. В орудному відмінку іменників I відміни спорядично виявлено й усичені форми на *-ой*: *сиротой* [№ 5(129), с. 33], а також форми м'якої групи на *-ейу*: *долею* [№ 7 (89), с. 29], де збережено м'якість приголосного перед [e].

Відмінкові форми іменників II відміни історично м'якого різновиду відмінювання типу *колодяз*

[№ 3(49), с. 37] *осталец, танец* [№ 5-6(57-58), с. 48], *господара* [2, с. 133], *господару* [2, с. 145], *в цара* [2, с. 178], *од комісара* [2, с. 178], *на серцу* [2, с. 183], *отца* [№ 5(129), с. 33] через депалаталізацію історично м'яких приголосних оформлені за зразком твердої групи, пор.: «*Мій сноп воевода ходит коло города, мій сноп осталец поведе постадницю в танец*» [№ 5-6(57-58), с. 48], «*Бодай, зозуля, бодай, сивая, на літо не кувала, як виковала отця й матюнку – я сиротой зостала*» [№ 5(129), с. 33].

В родовому відмінку однини іменники чоловічого роду II відміни *із кльону* [№ 3(127), с. 28], *до вінцю* [№ 2(42), с. 36] внаслідок дії аналогії оформлені за допомогою флексії *-у*: «*То діеду вода нечистая: із гори писку насипано, із гори писку насипано, із кльону лістку-ов нападало*» [№ 3(127), с. 28].

У цьому ж відмінку зафіксовано форму іменника II відміни мішаної групи із закінченням *-ie*, що постало фонетично – через підвищення і звуження артикуляції наголошеного [a] до [ie] після історично м'якого шиплячого: *колачіє, вола-рогачіє* [№ 5-6(45-46), с. 26], пор.: «*Як не дасте колачіє, беру вола-рогачіє і заведу на море, буду в ріг трубити, буду Бога просити*» [№ 5-6(45-46), с. 26].

Форми давального відмінка однини іменників чоловічого роду м'якої групи на зразок *медвідьови* [№ 1-2(47-48), с. 24] відображають вплив із боку структур твердого різновиду відмінювання.

Іменники чоловічого роду II відміни м'якої групи в орудному відмінку однини набули закінчення *-ом* за зразком твердої групи: *з місяцьом* [№ 1(5), с. 20], *за гайом, з хлопцьом* [№ 5-6(9-10), с. 35], *сонцьом, місяцьом* [№ 3(25), с. 18], *зяттьом* [№ 1(41), с. 34], *ячменьом, хмельом* [№ 2(42), с. 36], *гарцьом* [№ 1-2(47-48), с. 24], пор.: «*Ой муой батеньку рідній, змилуйся і зжалуйся над тим чужим диттятом, над своїм любим зяттьом*» [№ 1(41), с. 34], «*На мори перце вививається – зіть од теци забирається, його тестенька просить, гарцьом горілку носить, то гарцьом, то пляшкою, ой, то доброю почесткою*» [№ 1-2(47-48), с. 24].

Типово поліський рефлекс давнього ненаголошеного *ě відбито в іменниках II відміни у формі місцевого відмінка однини із флексією *-и*: *на вигони, на озери* [2, с. 111], *на базари, на неби* [№ 4-5(26-27), с. 45], *на мори* [№ 1-2(47-48), с. 24], *в лієси* [№ 7(89), с. 29], пор.: «*На базари свини, куриці, кождей там щось продає, але хлопця молоденького там ніхто не продає*» [№ 4-5(26-27), с. 45]. У позиції під наголосом натомість виступає дифтонгічне закінчення *-іє*: *на дворіє, на століє* [№ 7(89), с. 29], після депалаталізованого [p'] – флексія *-іє*: *на дворіє* [№ 3(121), с. 24], пор.: «*Ой, заржали сіє конікі на дворіє, забрацалі чирвуончікі на століє, заплакала млода Маруська в комори, приклонівши голувоньку столові*» [№ 7(89), с. 29].

У місцевому відмінку однини зафіксовано субстантиви II відміни з флексією *-у*, яка постала за аналогією до давніх *й-основ: *в полю* [2, с. 181], *на Пудляшу* [№ 5-6(45-46), с. 26], *на каменю* [2, с. 164], пор.: «*На каменю мила ножки, ще й помію ручки*» [2, с. 164]. У цій же відмінковій позиції окремі іменники незалежно від значення істоти чи неістоти набувають закінчення *-ови*, перенесеного за аналогією з форм давального відмінка однини давніх *й-основ: *на баранови* [№ 3(43), с. 32], *на обрусови* [№ 5-6(45-46), с. 30], пор.: «*Наша свиха з Оріхова на баранови приїхала, а той баран круторогий проламав свасі ноги*» [№ 3(43), с. 32].

Специфіку формотворення називного та знахідного відмінків однини іменників II відміни середнього роду репрезентують структури з давньою флексією

-е: *лісте* [2, с. 177], *зіл'є* [№ 5-6(9-10), с. 35], *весієл-є, зієлє* [№ 2(42), с. 36], *сніданє поділлє, подвір'є, застіллє, листє, нещастє* [№ 1-2(47-48), с. 24], *вітє* [№ 3(49), с. 37], *зілє, висієлє, весієлє*, [№ 6(88), с. 20], *на спомаганє* [№ 7(89), с. 29], пор.: «*Кінь своє поділлє на моє подвір'є, кінь своє поділлє на моє подвір'є, сама молода на моє застіллє*» [№ 1-2(47-48), с. 24], «*В нашого свата на дворі вироста верба в колії, пустила віттє додолу – їдьмо, перездвіни, додому!*» [№ 3(49), с. 37]. В орудному відмінку однини іменники з цими ж граматичними ознаками мають історично закономірну флексію *-'ем*: *щастєм* [№ 7(89), с. 29], пор.: «*Заплакала млода Маруська в комори, приклонівши головоньку столові. Ой хто ж мене молоденьку поглядіт? Ой хто ж мене щастєм долею наградіт*» [№ 7(89), с. 29].

У родовому відмінку іменників III відміни виступає закономірне з історичного погляду закінчення *-и*: *серед ночи* [2, с. 163], *коло півночи* [№ 1-2(47-48), с. 24], *до пувночи* [№ 7(89), с. 29], *розкоши* [№ 5(123), с. 21], пор.: «*А у солов'я золоти крильця, а у павонькі коси, ой не зажила млода невістка у свєкорка розкоши*» [№ 5 (123), с. 21].

Родовий відмінок однини іменника III відміни мати представлений фонетичним варіантом *матєри* [№ 1(119), с. 13] та характерною для західнополіського говору формою із флексією *-а*: *матєра* [2, с. 168], пор.: «*А я бідний сиротина, батька й матєра нима. Шабля, люлька – вся родина, конь вороний, то мій брат*» [с. 168]. Очевидно, тут відображено результат аналогії до іменників чоловічого роду з давніми основами на **о*.

Засвідчено типову для західнополіських говірок форму орудного відмінка однини іменника III відміни з флексією *-єю*, зумовлену аналогічним впливом з боку форм I відміни м'якої та мішаної груп: *за печєю* [№ 1-2(47-48), с. 24], пор.: «*Я медвїдьови солонину кину, а я свєкруху кулаком у спину! Нєхай же мідвїдь солонину смокчє, нєхай свєкруха за печєю квоччє!*» [№ 1-2(47-48), с. 24].

Відмінності в оформленні іменників IV відміни ілюструє форма *дитє* [№ 3(19), с. 29], що склалася фонетично – через підвищення і звуження артикуляції [а] до [є] після м'якого приголосного під наголосом, пор.: «*Козак з войська вертаєтьсє, іде він до хати. Малє дитє, малєськє, рачкує по хати*» [№ 3(19), с. 29], а також словоформа орудного відмінка однини диттятом [№ 1(41), с. 34], яку з огляду на збереження суфікса *-ат* – можна вважати архаїчною; закінчення *-ом* перенесене з **д*-основ, пор. контекст: «*Ой муой батєньку рідній, змилуйсє і зжалуйсє над тим чужим диттятом, над своїм любим зяттятом*» [№ 1(41), с. 34].

Оформлення називного та знахідного відмінків множини іменників з основою на кінцевий задньоязиковий та фарингальний приголосний пов'язане з наслідками вторинного пом'якшення консонантів у групах **гы, *кы, *хы*: *гвоздікі* [2, с. 112], *рекі* [2, с. 120], *хустонькі* [2, с. 125], *девонькі* [2, с. 133], *кїшкі, колбаскі, кашкі* [2, с. 146], *огурочкі* [2, с. 156; № 5-6(9-10), с. 35; № 5(123), с. 21], *галонькі вичночкі, дивонькі* [№ 1(5), с. 20], *неводечкі, сокиречкі* [№ 2(42), с. 32], *дочкі* [№ 6(40), с. 35], *окраскі* [№ 5-6(57-58), с. 4], *в рукі* [№ 1-2(47-48), с. 24; № 6(88), с. 20], *пастухі* [№ 6(76), с. 18], *гусонькі, дієвонькі* [№ 6(88), с. 20], *ручкі, конікі, чирвуончкі, дієвкі* [№ 7(89), с. 29], *дружкі* [№ 2(90), с. 36], *опенькі, рогі* [№ 3(121), с. 24], *жуонкі* [№ 5(129), с. 33], пор.: «*Ой, заржалі сіє конікі на дворіє, забрацалі чирвуончкі на століє*» [№ 7(89), с. 29], «*Там на широкому озері, там збиралісє галонькі, дєсь узєвсє соколїк, то й ви галонькі розогнав*» [№ 1(5), с. 20].

У називному відмінку множини субстантиви з основами на шиплячі приголосні або свистячий [ц] унаслідок процесу ствердіння цих консонантів уживані із флексією *-и*: *очи* [2, с. 163; № 7(89), с. 29], *хлопци, молодци* [№ 2(42), с. 32], пор.: «*Бо у Жуках хлопци всьо красни молодци – купували горілоньку Антоновуй дочци*» [№ 2(42), с. 32]. Явище депалаталізації шиплячого в знахідному відмінку відбиває структура *по ключи* [№ 2(42), с. 32], пор.: «*Святий Юре-Ригоре, пуйди до Бога по ключи, пуйди до Бога по ключи! Ой, одомкни земліцю*» [№ 2(42), с. 32]. Форма *свини* [№ 4-5(26-27), с. 45], мабуть, відображає аналогію до основ твердого різновиду на **-ā* або [и]-рефлексією давнього **ĕ*, пор.: «*На базари свини, куриці каждий там щось продає, але хлопця молоденького там нїхто не продає*» [№ 4-5(26-27), с. 45].

Появу флексії *-и* в словоформі кони [№ 1(5), с. 20; № 6(40), с. 35] дослідники пов'язують з «індуктивним впливом із боку форм знахідного відмінка множини колишніх основ на **-й-*» [3, с. 39], пор.: «*Там на вигони, ходилі кони всьо жєлєзньї кмочи, ой сподобавсє мнє той кавалєр, з вєдром по воду їдучи*» [№ 1(5), с. 20]. Іменники *дєвери* [№ 2(42), с. 36], *цари* [№ 1-2(77-78), с. 45] відображають, можливо, ще й депалаталізацію історично м'якого вібранта [р'], пор.: «*Стояла годину, стояла другує, пока одчинилі райскї дєвери. Як одчинилі батєнька пізнала, батєнька пузала зара й в нужки впала*» [№ 2(42), с. 36]. В іменнику з основою на ствердий вібрант у формі називного відмінка множини *тхоріє* [№ 3(121), с. 24] зафіксовано наголошене закінчення *-іє*; можливо, маємо справу з рефлексіями **ĕ*, що виступав у формах знахідного відмінка множини **-jo*-основ чоловічого роду. Виявлено й такі форми називного-знахідного відмінків множини іменників I відміни м'якої групи, які закінчуються на *-іє*, що відповідає дифтонгічному рефлексу **ĕ*: *в рукавиціє, в ногавиціє* [№ 5-6(45-46), с. 30], пор.: «*То в жменю, то в кишєню для жонки на вечеру, то в рукавиціє, то ногавиціє для своєї молодци*» [№ 5-6(45-46), с. 30].

Деякі іменники у формах називного-знахідного відмінків множини мають архаїчне закінчення *-є*, історично характерне для консонантних основ на **-п*: *людє* [№ 5(45-46), с. 26, с. 37; № 4(50), с. 35], *сусідє* [№ 4(50), с. 35], а також *-овє*, перенесене з давніх **-й*-основ: *сватовє, бояровє* [№ 6(40), с. 35], пор.: «*Ой, де ти глієш, де ти подивисє, то всьо чужий людє. Ой, тут сусідє незнайомий тебе будуть судити*» [№ 4(50), с. 35].

У колишніх закінченнях іменників родового відмінка множини **-овь, *євь*, що поширилися з давніх **-й*-основ, відповідно до рефлексів етимологічних **о, *є*, причому часто незалежно від наголосу, виступають фонетично зумовлені флексії *-ов, -ув, -уов*: *копонькуєв* [2, с. 130], *девєснубов* [2, с. 136], *малєрцикуєв* [№ 6(40), с. 35], *каваліруєв* [№ 3(49), с. 37], *од грихов* [№ 6(76), с. 18], *ангєлов, чортуєв* [№ 1-2(77-78), с. 45], *сїночкєв* [№ 1(119), с. 13], *лісткєв, сїнуєв* [№ 3(127), с. 28], пор.: «*Із кльонку лісткєв напало, то, дієвко, вода прєчїстєя, Ти сама, дієвко нєчїстєя, ти девєть сїнуєв породїла*» [№ 3(127), с. 28].

Окремі субстантиви в місцевому відмінку множини репрезентовані формами з флексією *-ох*, що «являє собою фонетичну видозміну флексії *-ъхъ* із давньої основи на **-й-*» [1, с. 110]: *у боротьох* [2, с. 139], *на яйцьох, на шкурєв* [№ 5-6(45-46), с. 30], *по сїнуєв* [№ 3(49), с. 37], *в сватєв* [№ 6(40), с. 35], пор.: «*А ти, дружкє, гроші маєш, ти на шкурєв заробляєш, дай жє,*

дай же, не жалуй же, на чепечок подаруй же» [№ 5-6(45-46), с. 30], «Станьте всі на ноженьки, поберіте шапоники у рученьки, як хто кони не має, нех в сватвох не буває» [№ 6(40), с. 35].

Закінчення *-юм* у формі давального відмінка множини іменника *людюм* [№ 1(119), с. 13] пов'язуємо з давньою флексією **-ъмъ*, характерною для **-ї*-основ; поява [у] може мати аналогічний характер, пор.: «Нехай Буог годує і долю готує батькові й матери на втіху, родові на славу, а людюм на задрость» [№ 1 (119), с. 13].

Різноманітними діалектними особливостями супроти літературної мови у підляських говірках представлена словозміна прикметників. Виявлено усічені форми прикметників чоловічого роду з закінченням *-и* в називному відмінку однини. Такі структури виникли в результаті «повної редукції кінцевого [й] внаслідок послабленого звучання у кінцевій позиції» [1, с. 190]: *зельони* [, с. 163], *жонати* [2, с. 173], *чорни* [№ 3(19), с. 29], *богати* [№ 1(89), с. 29; 2(90), с. 36], *доросли* [№ 3(121), с. 24], *здорови* [№ 3(127), с. 28], пор.: «Ой роде, роде, роде богати, киньте Маньочці на спомагане: віте, братики, – хоч по золотому, а ти, матінко, – хоч на корову» [№ 1(89), с. 29], «Ти гузік, я петелька, ти доросли, я маленька. Почекай зо два літа, што ж я буду за кобіета» [№ 3(121), с. 24]. Структура рудний «рідний» [№ 3(49), с. 37] ілюструє вирівнювання за зразком м'якої групи.

Натомість прикметники жіночого роду представлені членними нестягненими формами з флексією *-аїа*: *малая* [2, с. 125], *молодая* [2, с. 115], *кудравая* [2, с. 119], *готовая* [2, с. 120], *сірая*, *сивая* [2, с. 169], *рідная* [2, с. 187], *безрозумная* [№ 3(25), с. 18], *православная* [№ 3(25), с. 18], *милая* [№ 1(5), с. 20], *сирая* [№ 2(42), с. 36], *високая*, *солдацкая* [№ 3(39), с. 29], *славная* [№ 4-5(26-27), с. 45], *нещаслівая*, *червоная*, *дорогая* [№ 1(41), с. 34], *сосновая* [№ 4(44), с. 37], *молодая*, *смачная* [№ 5-6(45-46), с. 26], *рідня* *сонлівая*, *лінивая*, *лихая*, *морозная* [№ 1-2(47-48), с. 24], *нечистая* [№ 3(127), с. 28], пор.: «Ой коляда, колядиця добра з маком пальониця, не так добра як смачная – пекла мати молодая» [№ 5-6(45-46), с. 26].

Називний та знахідний відмінки однини ад'єктивів середнього роду репрезентовані членними нестягненими формами, оформленими за допомогою історичного закінчення твердої групи *-ойе*: *славное*, *зеленое* [2, с. 112], *дубовое*, *зеленое* [2, с. 113], *хорошоє* [№ 6(40), с. 35], *веселое* [№ 2(42), с. 36], *ясное* [№ 3(43), с. 32], *золотое*, *зельоное* [№ 1-2(47-48), с. 24], *на новое* [№ 4(44), с. 37], *каменное* [№ 7(89), с. 29], пор.: «О муой батеньку рудній, оддаєш мене молодую, ісправ мні ложе золотое, прикуй зазулку золотую» [№ 3(49), с. 37].

У формах родового відмінка однини прикметників жіночого роду простежено такі закінчення: а) *-ейі*, що постало в результаті вирівнювання за зразком колишніх форм м'якої групи або збереження у формах *колись* м'якого різновиду відмінювання: *до ріднейі* [2, с. 174], *червонеі*, *до далекеі* [№ 6(40), с. 35], *зельонеі* [№ 1(41), с. 34], *із новеі* [№ 2(42), с. 32], *із чужеі* [№ 3(43), с. 32; № 4(44), с. 37], *із богатеі* [№ 3(43), с. 32], *до собаچهі* [№ 5-6(45-46), с. 30], пор.: «Ой короваю, короваю кілька до тебе кошту треба: з горідець рутти зельонеі, в саду каліни червонеі» [№ 2(42), с. 36]; б) *-ийі*, яке, мабуть, постало фонетично з *-ейі*: з *новийі* [№ 3(91), с. 37], пор.: «Випусьте з ниволеньки, з новийі комороньки – єї матінка на двори, єї родненька на двори» [№ 3(91), с. 37].

Форми давально-місцевого відмінка однини прикметників жіночого роду твердої групи мають такі

закінчення: а) *-ой*, що історично виступало у формах твердої групи: *на золотой* [2, с. 138], *на широкой* [№ 1(5), с. 20], пор.: «Там на широкой гуліци, там збиралися дивонькі, дець узевсь Іванко, як всі дивонькі розугнав» [№ 1(5), с. 20]; б) *-уйі*, що постало з *-ойі* і засвідчує розвиток **o > [y]*: *на білуйі* [2, с. 111], *на майовуйі* [2, с. 113], *у новуйі* [№ 1(5), с. 20], *в Біловізькуйі* [№ 5-6(9-10), с. 35], *по зелененькуйі* [№ 6(40), с. 35], *в зельонуйі* [№ 1(41), с. 34], *молодуйі* [№ 4(44), с. 37], *молоденькуйі* [№ 5-6(45-46), с. 30], пор.: «В пуци Біловізькуйі ричинька пливе, а в силі за лісом Валічка живе» [№ 5-6(9-10), с. 35], «Розпустила листячко по траві, по мураві, по траві, по мураві, по зелененькуйі дубровонці» [№ 6(40), с. 35].

У формах орудного відмінка однини ад'єктивів жіночого роду відбулася уніфікація закінчень на основі м'якої відміни, через що переважає закінчення *-ейу*: *молодею* [2, с. 183], *ярею*, *тиснею* [№ 2(42), с. 32], пор.: «Перекинуся я ярею мишкою, ой, побигу я тиснею норкою – я за його не нуйду!» [№ 2(42), с. 32].

Флексії *-ум*, *-уом* у формах місцевого відмінка однини прикметників чоловічого та середнього роду зумовлені розвитком **o > [y]*, [уо] в закритому складі і продовжують архаїчне закінчення **-омъ*: *на широкум* [2, с. 111], *на високум* [2, с. 164], *на битум* [№ 3(43), с. 32], *у чистум* [№ 3(91), с. 37], *на тисовуом*, *на льянуом* [№ 5-6(45-46), с. 30], спорадично трапляються й давні форми на *-ом*: *на широком* [№ 1(5), с. 20], пор.: «Ой чіє то приданець блуділо, у чистум полю дороженьку згубіло?» [№ 3(91), с. 37], «Стояв же я на полю на ниві ярею пшеницьою, тепер стою на тисовуом столі, на льянуом обрусови» [№ 5-6(45-46), с. 30].

У залучених для дослідження уснопоетичних текстах прикметники називного-знахідного відмінків множини виступають із флексіями: а) нестягненою *-ийе*: *сівиє* [2, с. 156], *половиє*, *молодиє* [2, с. 174], *золотиє*, *лютиє* [№ 1-2(77-78), с. 45], *святисє*, *добриє* [№ 7(89), с. 29], пор.: «Ой гукнув хлопець, гукнув молодець, на воли половиє, ой вернітєсє, ой вернітєсє, літечка молодисє» [2, с. 156]; б) нестягненою *-ийі*: *білийі* [№ 2(42), с. 32], *райскійі* [№ 2(42), с. 36], *молодйі* [№ 1(5), с. 20; № 1(41), с. 34], *тутешнійі* [№ 4(44), с. 37], *руовенькійі*, *друобнійі*, *старійі*, *чужійі*, *малийі* [№ 5-6(45-46), с. 30], *дивнійі* [№ 3(49), с. 37], *воронійі*, *половійі*, *пуховійі* [№ 1-2(47-48), с. 24], *добрийі* [№ 6(88), с. 20], *незнайомийі* [№ 4(50), с. 35], пор.: «Веде коники воронійі, жєне воліки половійі, ой, вєзє скрині малъовани, вєзє перини пуховійі» [№ 1-2(47-48), с. 24]; в) стягненою *-и*, яка виявлена лише в позиції без наголосу: *тисови*, *пшенични* [№ 2(42), с. 36], *чорни*, *тверози* [№ 4(44), с. 37], *славни* [№ 1-2(77-78), с. 45], пор.: «А в нашого свата сосновая хата, а лави з берози – всі гости тверози» [№ 4(44), с. 37]. Флексію називного відмінка множини *-ийа* у формі на зразок *железния* [№ 1(5), с. 20] можна вважати наслідком взаємодії давніх закінчень називного відмінка множини різних родів, скажімо, флексії *-ая* середнього роду та *-ыѣ* жіночого роду або *-ии* чоловічого, пор.: «Там на вигони, ходили кони всьо железния пута. Ой, коб же ж не ти, серце дивчино, то не був би я тут» [№ 1(5), с. 20]. Спорадично трапляються форми називного відмінка множини зі стягненою флексією *-е*: *сіє конікі* [№ 7(89), с. 29], пор.: «Ой, заржалі сіє конікі на дворіє, забрацалі чирвуончикі на століє» [№ 7(89), с. 29].

Виразну діалектну специфіку словозміни в різних відмінкових формах виявляють і займенники. Засвідчено поширену лише в говірковій традиції Західного Полісся структуру пошанної множи-

ни *віте* [2, с. 188; № 6(40), с. 35; № 2(42), с. 32; № 1-2(47-48), с. 24; № 3(49), с. 37], пор.: «Дивний віте люде, дивний віте люде – ми її оддавали, ми її оддавали жеб ми не пуознали» [№ 3(49), с. 37].

У давальному відмінку відповідно до давньої форми займенників 1 та 2 осіб однини відображено дифтонгічну рефлексію давнього *ě: *тобіє, мніє* [№ 1-2(77-78), с. 45; № 3(121), с. 24], пор.: «Не одно щастє нам уділіла: тобіє, Лазар, вельмі убогство, а мніє, богачу, сільно богатство» [№ 3(121), с. 24]. Як бачимо, підляська говірка зберігає закономірну з історичного погляду форму *мніє* без кореневого [e].

Діалектна специфіка оформлення присвійного займенника жіночого роду *своєю* [№ 3(49), с. 37; № 5-6(45-46), с. 30] позначена наслідками розвитку *e > [y] в новозакритому складі, пор.: «Ой, пойдю, пойдю по нових сінцьох, полізу ой, не раз, не два я своєю невістци догризу» [№ 3(49), с. 37]. Предметно-особовий займенник жіночого роду в давальному відмінку засвідчений у формі *юой* [№ 5-6(57-58), с. 4], яка постанала з давньої форми *еи* і відображає рефлексію *e > [yo], пор.: «Васільова маті пошла гоготати, што юой дати? Кішкі, ковбаскі, на піруог окраскі?» [№ 5-6(57-58), с. 4]. Цей же займенник в орудному відмінку зауважений у формі без приставного [н]: *йейу* [2, с. 164; № 3(49), с. 37], пор.: «Бігла куночка снігом, бігла куночка снігом, а ми за єю слідом, з усією родиною, за своєю дитиною» [№ 3(49), с. 37].

Родовий відмінок однини присвійних займенників жіночого роду *моя, твоя* репрезентований формами *твейі, мейі*, які виникли з *моєи, твоєи* внаслідок стягнення основ і регресивної асиміляції: *меї* [№ 4(44), с. 37], *твеї* [№ 5(129), с. 33], пор.: «Коло меї хати розцвілися квати, ходіте, дивчата, не минайте хати, ходіте, дивчата» [№ 4(44), с. 37]. У місцевому відмінку внаслідок розвитку *e > [y]

в новозакритому складі постанала форма *на вашум* [№ 3(121), с. 24].

Відповідно до давнього неособового родового займенника *свои* в родовому відмінку однини спостережено структуру зі збереженим суфіксом *-йо-*: *своього* [2, с. 174; № 2(42), с. 36], пор.: «Нех наша мати чує, нехай нам приготує, тисови столи застилає, пшенични хліби накладає, зельоне вино наливає, свого дитятка виглядає» [№ 2(42), с. 36].

Фіксовано вказівний займенник *с'ой* «цей», зокрема у формах *сьому* [№ 3(121), с. 24], *у союй* [№ 5(123), с. 21], пор.: «То, дієвко, вода пречистая, ти сама, дієвко, нечистая, ти деветь синуов породила і у союй воді потопила» [№ 5(123), с. 21]; останній варіант ілюструє рефлексію *e > [yo].

У текстах трапляється займенник-полонізм *каждий* «кожний» [№ 4-5(26-27), с. 45], пор.: «Люд покрив рику Орлянку, не співають солові, каждый день, каждого ранка думаю я о тобі» [№ 4-5(26-27), с. 45].

Заперечні займенники *никого* [№ 1(41), с. 34], *ништо* [№ 4-5(26-27), с. 45] засвідчені з історично закономірною часткою *ни-*, що продовжує **ni-*, пор.: «Не питай, синку, никого, є в тебе свати до того, будуть знати, що говорити, без тебе молодого» [№ 1(41), с. 34].

Висновки і пропозиції. Підляські говірки через свою віддаленість від решти українського мовного простору виявляють ряд особливостей на морфологічному рівні. Залучений для дослідження матеріал свідчить, що іменна словозміна підляських говірок, спорадично зберігаючи архаїчні явища, позначена наслідками граматичної аналогії та типових для певної говірки фонетичних процесів. Проаналізовані записи уснопоетичних текстів засвідчують, що фольклорні матеріали – надійне джерело для студій із діалектології.

Список літератури:

1. Історія української мови. Морфологія : [монографія]. – К. : Наукова думка, 1978. – 540 с.
2. Кравчук Н. В. На Підляшші – пісні наші (проблеми регіональної специфіки та національної ідентичності) : монографія / Н. В. Кравчук. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. – 280 с.
3. Самійленко С. П. Типи відмін іменників української мови та провідні фактори їх становлення / С. П. Самійленко // Мовознавство. – 1977. – № 1. – С. 30-40.

Грицевич Ю.В.

Институт филологии и журналистики

Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки

ДИАЛЕКТНЫЕ ЯВЛЕНИЯ ИМЕННОГО СЛОВОИЗМЕНЕНИЯ В УКРАИНСКИХ ПОДЛЯШСКИХ ГОВОРАХ (НА МАТЕРИАЛЕ ЗАПИСЕЙ МЕСТНОГО ФОЛЬКЛОРА)

Аннотация

В статье анализируются характерные особенности именного словоизменения украинских подляшских говоров, зафиксированные в записях местного фольклора. Комментируется специфика формообразования существительных, прилагательных и местоимений. Отмечается, что диалектные особенности именного словоизменения в проанализированных устно-поэтических текстах определены явлением грамматической аналогии и характерными для подляшских говоров фонетическими процессами. Утверждается, что устно-поэтические тексты – надежный и важный источник информации об особенностях местных говоров. Прокомментированные в статье явления морфологического уровня показывают, что подляшские говоры следует квалифицировать как северно-украинские.

Ключевые слова: подляшские говоры, словоизменение, падеж, существительное, прилагательное, местоимение, флексия, аналогия.

Hrytsevych Yu.V.

Institute of Philology and Journalism

Lesya Ukrainka Eastern European National University

DIALECTAL FEATURES OF NOUN'S CASE INFLECTION IN UKRAINIAN PIDLIASHSHIA'S DIALECTS (ON THE BASE OF LOCAL FOLKLORE RECORDS)

Summary

The characteristic features of case inflection of nouns in Ukrainian dialects of Pidliashshia reflected in the local folklore records are analyzed in the article. The specificity of formation of nouns, adjectives and pronouns is being traced. It was found that dialectal features inflection in folkloric texts are determined grammatical phenomenon of analogy and characteristic for Pidliashshian dialects phonetic processes. It has been pointed out that oral-poetic texts are reliable and important source of information about the features of the local dialect. Commented phenomena of morphological level show that Pidliashshia's patois can be considered northern-Ukrainian.

Keywords: Pidliashshia's dialects, case inflection of nouns, case, noun, adjective, pronoun, flexion, analogy.

УДК 81'27

ІМПЛІКАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ СПОСІБ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ

Кардаш Л.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

У статті розглядається питання трактування такої мовної категорії як імплікація, висвітлюється суть явища імпліцитності, розкривається категорія імпліцитного в площині співвідношення мислення й мови як особливий непрямий засіб вираження думки, який спирається на прямий, експліцитний, також аналізуються різні підходи науковців до цього питання, простежується й узагальнюється стан імплікації на сучасному етапі розвитку мовознавства.

Ключові слова: мовна імпліцитність, імпліцитні конструкції, семантична категорія імплікації, пресупозиція, домислювання, експлікація, декодування, прихованість, зміст.

Мовній імпліцитності присвячені численні лінгвістичні наукові праці багатьох дослідників, серед яких Ф.С. Бацевич, В.Х. Багдасарян, Е.Й. Шендельс, М.В. Нікітін, В.Н. Мороз, К.А. Долинін, В.А. Кухаренко, С.Д. Кацнельсон, В.І. Кононенко та інші, що свідчить про важливість цього явища й зацікавленість, яку воно викликає через складність семантичного складу та різноманітність способів реалізації в мові й мовленні. Актуальність статті визначається зростанням уваги до цієї проблеми та зумовлена суперечностями і розбіжностями поглядів щодо статусу й трактування такої мовної категорії, як імплікація. Аналіз даного явища дозволить розглянути сутність імплікації ширше, оскільки на сучасному етапі розвитку лінгвістики питання про засоби, що вказують на вияви імплікації, не досліджувались повною мірою. Об'єктом наукової статті є семантична категорія імплікації на сучасному етапі розвитку мовознавства. Головна мета даної статті полягає в комплексному описі лінгвістичних особливостей прояву імплікації в мові й мовленні. Мета наукової статті зумовила необхідність виконання конкретних завдань: простежити, як дослідники з'ясовують сутність явища імплікації, визначити особливості конкретних лінгвістичних проявів імплікації, окреслити типологію імпліцитних смислів та визначення їх комунікативно-прагматичних особливостей.

Протягом останніх десятиліть у мовознавстві з'явилася значна кількість досліджень, у яких розглядаються імпліцитні способи передачі інформації. Так, зокрема, вивчення взаємозв'язку мови й культури дає матеріал для вивчення тієї інформації, яка ґрунтується на загальних знаннях мовця і реципієнта про традиції, мовний етикет, культурні конотації.

Особливість мовних імплікацій полягає в тому, що вони не кодифікуються у формальних системних відношеннях. «Вони є вивідним знанням, імовірнісними висновками з конкретних ситуацій вживання мовних знаків. Вони спираються кінець кінцем на увесь людський досвід, на складні структури імовірнісного знання, на розгалужені ланцюги причин і наслідків, сумісностей і несумісностей» [7, с. 7].

Форми й закони мислення – це предмет логіки [4, с. 248], тому значною мірою лінгвістичний розгляд імпліцитної семантики лінгвальних величин перетинається з розв'язанням логічних питань, внаслідок чого розкривається загальне розуміння імпліцитного як особливої форми вираження думки (у зіставленні з експліцитним), роль прихованого у функціонуванні мови, висвітлюються співвідношення поняття й судження, розширюється теорія силогізму, неявне визначення поняття, Аристотелеве трактування основних законів мислення та інші питання, які не мають прямого стосунку до з'ясування лінгвальної імпліцитності.

Розглянемо визначення досліджуваної категорії в популярних словникових виданнях. Словник лінгвістичних термінів за редакцією Ю.М. Караулова наводить дефініції двох понять: 1) пресупозиції («смысловый компонент речень, який повинен бути істинним для того, щоб речення не сприймалося як семантично аномальне чи недоречне в даній ситуації»; 2) фонових знань («колективні знання певної групи мовців (або всієї мовної спільноти) про деякий стан речей, що забезпечує мовленнєве спілкування, у процесі якого це знання виявляється як смислові асоціації та конотації».

О.С. Ахманова розглядає імплікацію як похідне від імпліцитний (такий, що мається на увазі, не-